

Stogowska, Anna Maria

Wincenty Hipolit Gawarecki realizator programu Towarzystwa Naukowego Płockiego

---

Notatki Płockie 40/1-162, 16-21

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WINCENTY HIPOLIT GAWARECKI REALIZATOR PROGRAMU TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

Wśród członków Towarzystwa Naukowego Płockiego z lat 1820-1830 szczególna rola przypadła Wincentemu Hipolitowi Gawareckiemu, jako realizatorowi założeń programowych Towarzystwa: "zbadania i opisanie dokładnego obrazu województwa płockiego"¹. Mimo, że za życia Gawarecki wysoko ceniony był przez współczesnych, to jednak do chwili obecnej nie doczekał się opracowania monograficznego. Warto więc przytoczyć kilka opinii o twórczości Gawareckiego.

Władysław Wójcicki choć umieścił go w "Życiorysach znakomych ludzi", to niezbyt pochlebnie wyraził się pisząc: "Badania W. H. Gawareckiego nie odznaczają się nowymi odkryciami, ani głębokością postrzeżeń, ani stylem żywym i malowniczym. Są to proste wspomnienia historyczne, zebrane z dostępnych źródeł wzbogacone wiadomościami statystycznymi i z akt urzędowych. Opowiadane lubo z prawdą ale bez wdzięku"².

Również Piotr Chmielowski umieszczając biogram w "Wielkiej Encyklopedii" krytycznie pisze o twórczości Gawareckiego: "Ani zdolności pisarskiej, ani przygotowania dostatecznego w rzeczach historii, ani zmysłu krytycznego Gawarecki nie okazał w pracach swoich i miały one wartość jedynie jako zbiory świeżo odszukanych materiałów, dokumentów dotyczących zresztą szczegółów zazwyczaj podrzędnych"³.

W biogramie umieszczonym w "Polskim Słowniku Biograficznym" napisanym przez Mieczysława Żywczyńskiego Gawarecki zyskał jednak miano historyka mimo że jak pisze, prace historyczne Gawareckiego mają niewielką wartość, ponieważ autor ich był samoukiem, nie znał metody historycznej, w dodatku nie miał wcale ani zdolności syntetycznych, ani talentu pisarskiego⁴. W konkluzji stwierdza jednak, że należy wysoko ocenić niezmiernie zapała tego badacza regionalisty, który bez poprzedników przekopał się przez nieznaną wówczas dzieje Mazowsza, a zwłaszcza że badania swe prowadził w niesprzyjających warunkach⁵.

W kontekście wyżej przytoczonych opinii najbardziej trafnie twórczość W. H. Gawareckiego określił Waldemar Rolbiecki rozpatrując ją na płaszczyźnie działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego. Zdaniem Rolbieckiego Gawarecki reprezentował typ naukowca amatora w wielkiej mierze samouka i nie posiadał tak rozległej i błyskotliwej kultury umysłowej, jak prezes Adam Prażmowski, ale zdecydowanie górował nad wszystkimi członkami Towarzystwa łącznie z sekretarzem Kajetanem Morykonim.

Autor monografii o TNP uważa, że Gawarecki był najwybitniejszym i najaktywniejszym naukowcem badaczem w całym gronie członków Towarzystwa⁶. Pozo-

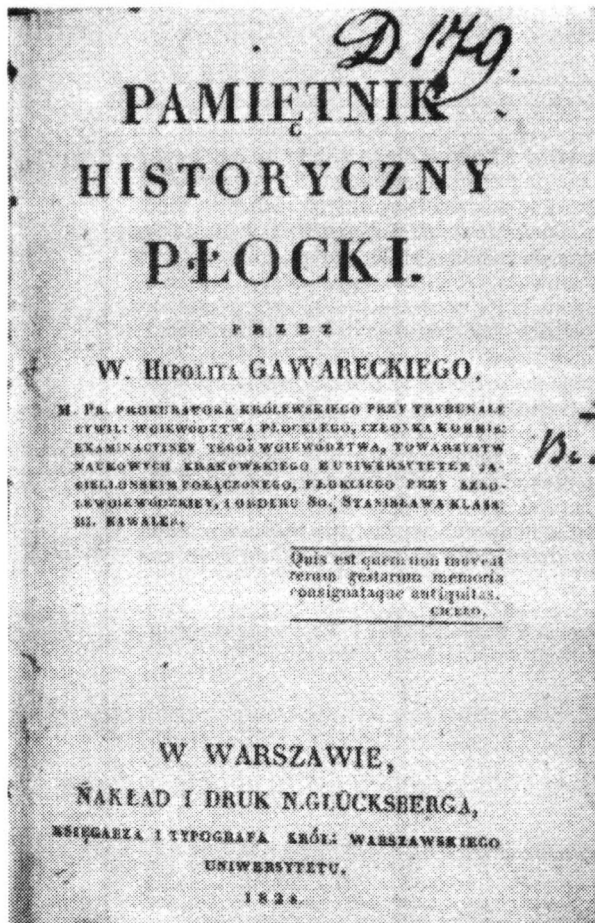

stał po sobie wiele dziesiątków prac drukowanych: monografii, rozpraw, przyczynków i artykułów.

Początkowo Gawarecki pisał na tematy zawodowe publikując: "Rozprawę o prawie własnej czyli koniecznej obrony", "Wiadomość o sądzie pokoju", "Rozprawę o opiekunach z przystawowaniem prawa cywilnego w Królestwie Polskim istniejącego". Poczynił też kilka prób literackich: "Oblężenie Płocka", dramat wystawiony w teatrze płockim w 1817 roku oraz dramat "La Peyrose" przekład z języka niemieckiego. Jednakże w pracach jego późniejszych dominowała tematyka historyczna.

Podjęcie tej tematyki spowodowało utworzenie w roku 1820 Towarzystwa Naukowego Płockiego, które postawiło sobie za cel opisanie przeszłości. Gawarecki stał się gorącym orędownikiem i głównym realizatorem założeń badawczych Towarzystwa.

Cele Towarzystwa zostały zawarte w statucie. Warto je przytoczyć: "Towarzystwo za główny cel staranności postanawia: zebrać i opisać dokładny obraz Województwa Płockiego wzywając przeto wszystkich oby-

wateli zamyśla: a/ zgromadzić wiadomości wyjaśniające pomniki dziejów narodowych jakie w województwie i bliskiej jego okolicy znaleźć można, b/ opisać rzeczy godniejsze uwagi mające służyć dla publicznego użytku, albo do pomnożenia dotychczasowej z nich korzyści⁷”.

Zastanowić się należy czy problematyka badań regionalnych była pomysłem członków Towarzystwa Naukowego Płockiego czy podyktowana została koniecznością przekazania informacji dla potomnych wpływającą z ogólnych tendencji.

Prekursorem badań regionalnych był dla Mazowsza Andrzej Święcicki, pisarz ziemi nurskiej za Zygmunta III zwiedzający Mazowsze i opisujący je w "Topografii". W XVIII wieku biskup płocki Michał Jerzy Poniatowski na mocy rozporządzenia z 1782 roku polecił sporządzać opisy położenia par diecezji płockiej dla ułożenia mapy geograficznej⁹. Biskup polecił swym księgom nie tylko opisanie wiadomości potrzebnych dla sporządzenia mapy, ale także podanie informacji szerszych pozwalających na wykonanie opisu diecezji (przekraczającej rozmiarami województwo płockie). Rozporządzenie zawierało instrukcję pouczającą, jak sporządzać jednakowego formatu prace, aby po wykonaniu mogły być zszyte razem. Opisy zatem musiały być jednorodne i zawierać określone dane zawarte w możliwie dużym skrócie myślowym, stąd brak analizy czy syntezy.

Rozporządzenie biskupa M. Poniatowskiego znali także członkowie Towarzystwa Naukowego Płockiego,

gdyż wielokrotnie na nie się powoływali, żądając od biskupa A. Prażmowskiego, prezesa Towarzystwa, aby wzorem swego poprzednika zachęcał kler do prac nad opisem województwa. Również sam K. Morykoni przyznawał, że wykonanie "opisu województwa" nie jest własnym pomysłem Towarzystwa, pisząc: "... ale zebrany został z wydanej i drukiem ogłoszonej w kraju pod rządem rosyjskim instrukcji do robienia zapisów naukowych, którą instrukcję w Polsce naszej podaje za wzór do celów jakimiś przyjęli Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wreszcie dozorca miast w skutecznieniu przepisów wydanych przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji już także w miastach okręgów swych podobne zbierają dla rządu wiadomości. Nam tylko zostanie uzupełnić i w jedno zgromadzić rozpoczęte dzieła, abyśmy współobywatelom podali całkowity opis województwa płockiego¹¹".

Sekretarz Towarzystwa powoływał się także na "Instrukcję do układania po gimnazjach, szkołach powiatowych zapisów w przedmiotach różnych nauk..." wydaną w roku 1812 i 1817 oraz na przeprowadzoną przez Komisję Spraw Wewnętrznych i Policji w latach 1817-1820 akcję sporządzenia opisów statystyczno-topograficznych miast¹².

Z powyższego wynika, że incjatywa opisanego województwa podjęta przez Towarzystwo Naukowe Płockie związana była z procesami występującymi w Królestwie Polskim w l. 1817-1820 i wyprzedzała z tendencji ogólnych. Podjęto wówczas szereg akcji inwentaryzacyjnych, kartograficznych itp., które niejednokrotnie miały charakter badań naukowych. Również i Królewskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie popierało tego typu prace. Miały one za zadanie głównie poprawę ekonomiczną kraju.

W roku 1805 Wincenty Krasieński zgłosił projekt sporządzenia dykjonariusza geograficznego polskiego. Akcje podejmowane centralnie znalazły swe odpowiedniki w inicjatywach prowincjonalnych, co przyczyniło się do wzrostu zainteresowań tematyką regionalną. Tematykę badań regionalnych podejmowali głównie przedstawiciele miejscowej inteligencji: urzędnicy, nauczyciele (prace Ignacego Lubowieckiego i Michała Kubeszewskiego)¹³.

W roku 1821 Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podjęła działania w celu wydania dzieła zbiorowego "Monumenta Regum Poloniae Cracoviense", a w roku 1823 minister Stanisław Grab ski polecił, aby nauczyciele szkół wojewódzkich sporządzali "naukowe zapisy" odnośnie miast, zabytków itp. W rok później (1824) utworzono urzędowe Biuro Statystyczne, którego celem było wydanie "Tabeli wsi i miejscowości Królestwa Polskiego" (w roku 1827) obejmującej dane za rok 1822. Wydano też wiele map poszczególnych województw sporządzonych przez Juliusza Colberga.

W związku z akcjami inwentaryzacyjnymi prowadzonymi na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, w roku 1827 zarządzone pierwszą urzędową inwentaryzacją zabytków na terenie Królestwa Polskiego

Zainteresowanie tematyką regionalną, wśród członków Towarzystwa Naukowego Plockiego, sprawiło że opracowali oni własny normatyw - instrukcję zwany "Prospekt działań Towarzystwa Naukowego przy Szkole Wojewódzkiej Plockiej"¹⁴, zatwierdzony na posiedzeniu w dniu 28 stycznia 1821 roku. Instrukcję tę podpisał również sam W. H. Gawarecki zapewne uczestniczący w jej redagowaniu.

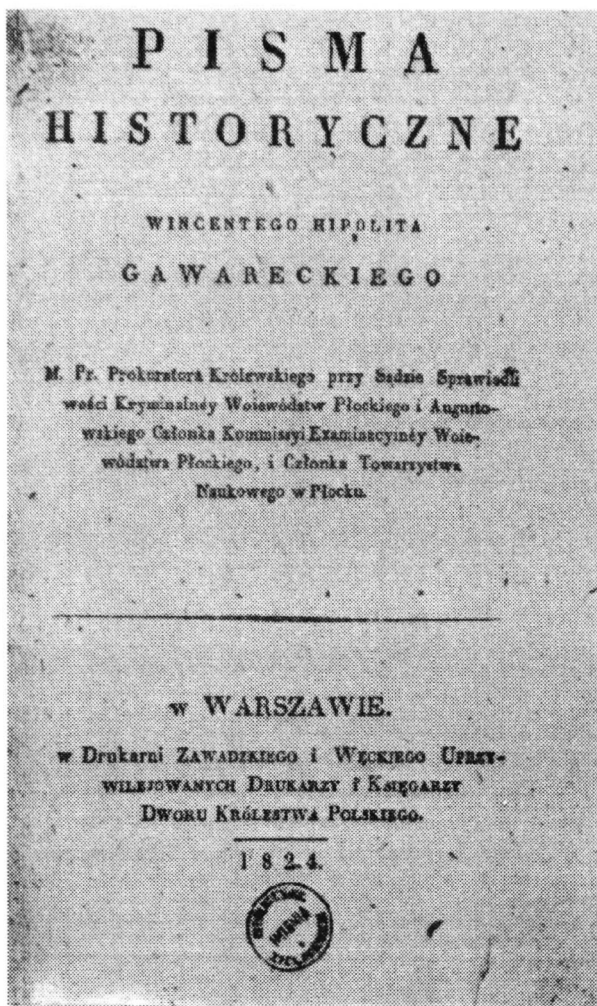
Z "Prospektu" wynika, że planowano dzieło, które powstać miało wysiłkiem zbiorowym członków Towarzystwa. Apelowano także do mieszkańców województwa plockiego: "Wspomagajcie nas wszyscy, a osiągniemy cel przedsięwziętego zawodu. Przy powszechnej pomocy zdołamy wystawić obraz województwa plockiego, ukazujący dawną świetność ziemi polskiej, jej klęski, jej odrodzenie się i nadzieje pod berłem dobroczynnych, byt i potrzeby jej mieszkańców. Usilna tylko i ciągła staranność dozwoli nam wznieść pomnik godny ojczyzny, godny zacnych przodków naszych, a pożyteczny tym, którzy w ich świetne ślady wstępować mają..."¹⁵.

"Prospekt" wytyczał wspólny kierunek badań wyznaczając im "dokładny opis województwa". Każda z prac dotyczyć miała województwa plockiego lub jakiejś jego części, np. miasta. Drobne opracowania miały stanowić fragmenty planowanego dzieła. Na podkreślenie zasługuje tu fakt tendencji do zbiorowego wysiłku społecznego, znajdujemy tu zaczątki nowoczesnej organizacji badań naukowych. W tej dziedzinie Towarzystwo Naukowe Plockie okazało się prekursorem wzorując się zapewne na Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, którego członkiem był Adam Prażmowski i W. H. Gawarecki.

Opracowana instrukcja zawierała również szereg ustaleń metodycznych, które uchodzić mogły wówczas za nowatorskie rozwiązania. Dotyczą one m. in. zawartego w punkcie I "Prospektu" sformułowania, aby wszystkie przedmioty i fakty w obrazie województwa i materiałach do niego ujmować nie statystycznie, lecz w ich rozwoju, przemianach; nie poprzestawać na stwierdzeniu faktów, lecz wnikać w ich przyczyny, odkrywać przyczyny rozwoju różnych przedmiotów i zjawisk. Odkrywać wzajemne związki między tymi przedmiotami. Nie poprzestawać na stwierdzeniu co jest przyczyną jakiegoś niezadawalającego stanu rzeczy, lecz proponować także środki zaradcze, a więc by podjęte badania służyły działalności praktycznej /ekonomicznej/ i aby dane zawarte w opracowaniach pochodziły z wiarygodnych źródeł.

"Prospekt" wytyczał także rozległą problematykę badawczą: historię, przyrodę, technikę. Jednak stwierdzić należy, że program obejmował zbyt dużą problematykę badawczą, która z opisem województwa nie miała nic wspólnego, np. problemy aerofizyki (zorce polarne, pioruny kuliste)¹⁶.

Wszystkie dane dotyczące opisu umieszczono w grupach rzeczowych. Warto przytoczyć niektóre z nich. Rozdział I dotyczący opisu geograficzno-statystycznego obejmować miał następujące dane: 1/ położenie administracyjne /powiat, gminę lub diecezję, dekanat,

parafię 2/ określenie położenia odnośnie miasta ważniejszego w województwie, 3/ ustalenie właściciela, 4/ ludność, ilość osób dorosłych i dzieci w ramach płci, 5/ zabudowa /ilość domów ich określenie/, 6/ dane ekonomiczne, z jakich źródeł pochodzą dochody właścicieli, 7/ sprawy ekonomiczne, wzrost i upadek miast, handel, rzemiosło, 8/ komunikacja /drogi, gościńce, trakty/.

Rozdział II Warunki ekonomiczne: 1/ położenie, rodzaj gruntów 2/ uprawa roli (rodzaje zbóż, pastwiska, ogrody), 3/ nieużytki błota, bagna, zarośla, 4/ stan zalesienia ilość zajmowanego areału, rodzaj drzew i sposób użytkowania, 5/ hydrografia (prędkość biegów, głębiny, dna, mielizny, rybołówstwo, młyny, określenie szkodliwości), 6/ hodowla (bydło, trzoda, drób, pszczoły), 7/ gospodarstwa rolne, narzędzia rolnicze.

Rozdział III płody ziemi, przyroda: 1/ rodzaje i gatunki zwierząt (rzadkie zwierzęta rysować lub opisywać szczegółowo) 2/ flora ze szczegółowym opisaniem roślin mogących zastąpić zagraniczne materiały lekarskie oraz rzadkie nieznanne krajowi, 3/ mineralogia - kopaliny ze szczególnym opisem.

Rozdział IV technika: 1/ kopalnie, 2/ huty szkła, 3/ rzemiosło fabryki pojazdów, warsztaty cieśli, stolarzy, tkaczy), 4/ drobne zakłady (gorzelnie, browary, olejarnie, wypalanie węgla, smoły, tkactwo, papiernie, drukarnie, wyrób mydła i świec, sukna garbarnie, farbiarnie.

WIADOMOŚĆ O MIEŚCIE PŁOCKU,

ZNACZENIY ZE HISTERYCZNE ZÓARZENIA JEGOŻ
MIASTA OBEYMUJĄCA

PRZEZ

WIKENTEGO HIPPOLITA GAWARECKIEGO

MI. P. PROKURATORA KRÓLEWSKIEGO PRZY TRYBUNALE
CYWILNYM WOJEWÓDZTWA PŁOCKIEGO, CZŁONKA KOMI-
SARZY EKSPERTYZY TEGOŻ WOJEW. I CZŁONKA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W PŁOCKU.

*Rzecz czytana na pierwszym publicznym po-
siedzeniu Towarzystwa Naukowego w Płocku
dnia w d. 13. Marca 1821 r. odbyłym.*

Niemasz stopy ziemi w Dobru, któraby niemożła pamiętać
przeważnych dzieł Przodków naszych, niemoż miotysek,
któraby nieprzypominało dawney pyłgi, dostatków, i
świątosci —

ŚWIĘCKI W OPISIE STAROŻYTNOŚCI POLSK.

WARSZAWA. Nakładem i Drukarnią ZAWADZKIEGO i
WYŻSIEGO UPRZYWILEJOWANYCH Drukarni i Książ-
karni Dworu KRÓLA POLSKIEGO.

1821.

Rozdział V warunki ekonomiczne przemysłu: ilość zakładów i fabryk, urzędnicy i maszyny, określenie własności produkcji, rynki zbytu, ilość robotników i surowce.

Rozdział VI Zjawiska natury : 1/ wiatry i burze, ulewy, grad, zory nocne, kule ogniste, kręgi około słońca (zaćmienie), 2/ czas wzrostu roślin, przelotu ptaków, pory roku oraz prac gospodarskich 3/ trzęsienia ziemi.

Rozdział VII historia, kultura, nauka : 1/ zmiany administracyjne, nadania, przywileje, zmiany rządu, 2/ dawny i terażniejszy opis władz administracyjnych, 3/ religia (dzieje, duchowieństwo, kościoły), 4/ nauka, szkolnictwo, biblioteki i muzea, 5/ zakłady dobroczynne, szpitale, 6/ mieszkańcy (sposoby utrzymania, majątkowe, historyczne), 7/ obyczaje, 8/ język z dialektami, 9/ muzykalność, 10/ stan zdrowia, 11/ biografie osób zasłużonych¹⁷.

Jak przebiegała realizacja tych chlubnych założeń przedsięwzięć możemy na podstawie sprawozdań z działalności TNP drukowanych w sprawozdaniach Szkoły Wojewódzkiej Płockiej. W sprawozdaniu z roku 1820/21 informowano, że na posiedzeniu publicznym Towarzystwa w dniu 19 marca W. H. Gawarecki odczytał swą pracę "Historia miasta Płocka", również K. Morykoni wygłosił "Wiadomość o Szkole Płockiej od roku 1781", natomiast ksiądz Dłużniewski "Dzieje Szkoły

Pułtuskiej od jej początków do roku 1782"¹⁸. Członkowie Towarzystwa wyrazili pogląd, aby akcja propagandowa odnośnie "opisu województwa" obejmowała szerokie kręgi społeczne. Upoważniono biskupa A. Prądmowskiego aby zachęcał kler od opisywania poszczególnych parafii. Zwrócono się również o pomoc do administracji zachęcając do pracy komisarzy sześciu obwodów. Polecono uczniom wyjeżdżającym na wakacje sporządzić opisy miejscowości, w których przebywali. Postanowiono, aby członkowie Towarzystwa mieszkający w Płocku prowadzili badania archiwaliów jako źródeł historycznych¹⁹.

Z powyższych założeń zrealizowano jedynie opisy miejscowości wykonane przez uczniów Szkoły Wojewódzkiej przechowywane do dziś w rękopisach Biblioteki im. Zielińskich TNP. Zachowały się opisy następujących wsi: Kadłubowo, Bronowo Zalesie, Cwiklinki i Staszowo, Osiek z przyległościami Erazmowa, Lubowidz, Ważyno Kmiecie, Raków²⁰.

W sprawozdaniu za rok następny odnotowano prace: Jana Bromirskiego asesora nadleśnego "Opis statystyczny województwa" część pt. "O produktach województwa płockiego i o przemyśle jego mieszkańców", która odczytana została na posiedzeniu. Poinformowano również, że prokurator Gawarecki starał się o wydanie "Opisu Płocka" oraz przygotował do druku "Opis Ziemi Wyszogrodzkiej". Ponadto komisarz przasnyski Michał Kisielnicki złożył opis statystyczny swego obwodu, a profesor Borowicz przedstawił na zebraniu publicznym materiały do "Opisania miast w obwodzie płockim"²¹.

W roku 1824 przekazano informację o dalszych poczynaniach w dziedzinie "opisu". Zrelacjonowano, że Gawarecki opublikował "Pisma historyczne" i przygotowuje się do opisanie Ziemi Dobrzyńskiej. Ponadto profesor Borowicz zajął się opisywaniem miast w obwodzie lipnowskim, a rektor Morykoni 4 lipca wygłosił odczyt pt. "O teatrze w Płocku od roku 1759" oraz "O zabytkach starożytnych w okolicy Płocka w ciągu upływającego roku znalezionych"²².

W roku następnym również Gawarecki wymieniony jest w sprawozdaniu jako autor pracy pt. "Opis topograficzno-historyczny Ziemi Dobrzyńskiej" z zapowiedzią nowej publikacji o Pułtusku. Poczynania swe kontynuują także Morykoni i Bramirski przyłącza się do nich Augustyn Źdzarski z propozycją wydania bibliografii rektora Rosego. Jednakże w sprawozdaniu dominuje nuta pesymizmu, a szczególnie w sformułowaniu: "Nie mamy sposobów korespondowania z członkami i z tą publicznością, której nam potrzeba pomocy. Nie ma pomiędzy nami jednego, który by z piórem i ołówkiem w ręku mógł przedsięwziąć zebranie obrazu ziemi płockiej i zrobić go z równą pewnością, jak przed dwoma wiekami nasz spod Nura Święcicki, co sam przeszedł i opisał Mazowsze. Najłatwiej byłoby wezwać do tego, jak Michał ksiądz Poniatowski zamierzał pasterzów parafii, mamy już dawno przygotowane odezwy do każdego dziekana i do każdego proboszcza, rozesłać ich tylko nie dozwoliły okoliczności"²³.

Nuta zwątpienia rysuje się w sprawozdaniu z roku

1825/26: "Nie odstępując przeto pierwszego związku, chociaż istotnie zbyt mało widzimy współnictwa, ciągle jak siły wystarczą, postępować będziemy ufni, że przy zaszczytnej opiece, która nas nie opuszcza nigdy, znajdziemy zręczność sporszym krokiem posunąć się do celu, to jest do zupełnego poznania i opisu ziemi płockiej. Rozpoczęte w poprzednich latach roboty nasze nie ustają wprawdzie, jednak nie wiemy dotąd, żeby jaka ukończona była, oprócz wyliczonych dawniej pism prokuratora Gawareckiego, który opisy swoje własnym drukuje staraniem"²⁴.

Z prac zrealizowanych odnotowano rozprawę inspektora Marcinkowskiego "O pamiątkach ziemi płockiej o dawnych okopach i grobach" wygłoszoną na posiedzeniu w dniu 26 października 1826 roku i prace Colberga - mapa województwa płockiego²⁵.

Sprawozdanie z roku szkolnego 1826/27 relacjonuje: "Jeśli szczerą wyznamy prawdę Towarzystwo Naukowe, niewiele w opisie województwa zyskując pomocy, nie czyni zamierzonego postępu: mamy również opisane wszystkie w województwie miasta, a chcielibyśmy zbierać opisy wiosek i parafii²⁶. Zbiory te, których pomnażać pragniemy, czekają uporządkowania, a to rozwiązać trudno, aż się nagromadzi znaczniejsza szczegółowych opisów liczba. Prokurator Gawarecki zbiera sam i własnym drukuje kosztem opisy różnych województwa płockiego części, niezmordowany w użytecznej pracy, opisał już Płock, Pułtusk, Ziemię Wyszogrodzką i Dobrzyńską. Szuka też nowych materiałów, a owoce nieprzerwanej usilności ofiarować będzie publicznemu użytkowi. Podobnie czynnych członków niewiele mamy, jednym szczerą chęć poświęcenia się naukom ograniczają urzędowe obowiązki, drudzy nie mieszczą z nami albo już poumierali²⁶.

Z powyższego wynika, że jedynie W. H. Gawarecki kontynuował zamierzony cel, jaki postawiło sobie Towarzystwo dotyczący oczywiście opisanie województwa płockiego. Prace rozpoczął od opisu stolicy województwa Płocka "Wiadomość o mieście Płocku" /wyd. 1821 r./ następnie wydał: "Opis topograficzno-historyczny Ziemi Wyszogrodzkiej" /1823/ i Ziemi Dobrzyńskiej /1825/. W wydanych w 1824 roku "Pismach historycznych" zamieścił ponownie "Wiadomość o mieście Płocku", "Opis Ziemi Wyszogrodzkiej" i prace o księdzu Boduenie. W roku 1826 ukazała się "Wiadomość historyczna miasta Pułtuska". Drukował także w czasopiśmie, np. w "Pamiętniku Historycznym" zamieścił Gawarecki opisy następujących miast: Nowego Miasta, Zakrocymia, Ostrołęki, Ciechanowa, Płowców, Różana, Myszyniec oraz "Wiadomość o Puszczy Myszynieckiej".

Również po roku 1830 swe artykuły dotyczące miast zamieszczał Gawarecki w czasopiśmie w "Kalendary Politycznym" wydrukowano opisy: Łęczycy, Czerska, Kruszycy, Oporowa; w "Magazynie Powszechnym": "Wiadomość o mieście Liwie", "Vogelsang pierwsza twierdza krzyżaków", "O Rogozinie", "Opis miasta Czerwińska", "Wiadomość o Kazimierzu Dolnym", "Wiadomość historyczna o mieście Rawce", "Orszymo-

wo wspomnienie historyczne". W roczniku "Alleluja" zamieścił "Opis miasta Góry Kalwarii". W "Przeglądzie Warszawskim": "Wiadomość statystyczno-historyczna o mieście Sieradzu", "Wiadomość o mieście Kruszycy", "Opisanie miasta Czerwińska"; w "Gazecie Porannej", "Vogelsang", "Wiadomość historyczna o wsi Biała", "Wiadomość o mieście Liwie", "Wiadomość o m. Chęcinach". W czasopiśmie warszawskim "Niezapominajka" znajdujemy "Opis miasta Tykocina", a w "Pielgrzymie" "Opis miasta Warki nad Pilicą". W czasopiśmie "Dzwon Literacki" umieścił: opis Orłowa i Murzynowa.

Opisy miast sporządzone przez Gawareckiego posiadają w zasadzie wszystkie informacje zgodnie z zaleceniami zawartymi w prospekcie TNP. Konstrukcyjnie są to także opisy ujednoczone, gdyż zawierają: położenie miasta (geograficzne, administracyjne), historię (powstanie, przywileje, daty chronologiczne), zabytki (kościół, zamki), urzędy administracyjne, sądowe, statystykę (demografia, ilość domów, powierzchnia), hydrografia (rzeki, jeziora), uprawy, rzemiosło oraz inne dane jak nazewnictwo ulic i ich ilość. Na końcu opisu miast zamieszczał Gawarecki źródła teksty przywilejów, ważniejszych nadań związanych z miastem w oryginale lub w tłumaczeniu. Ujednoczenie opisów sugeruje, że stanowił miła część pewnej zamierzonej pracy, której jednak nie dokonał.

"Opisanie historyczno-statystyczne województwa płockiego" opublikował w 1828 roku Łukasz Gołębiowski, profesor literatury w Warszawskim Instytucie Pedagogicznym, członek Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, który wielokrotnie powoływał się na prace Gawareckiego²⁸.

Historycy zarzucają Gawareckiemu słabość jego warsztatu historycznego. Wydaje się jednak, że ujednoczenie opisów zgodne było z ówczesnymi założeniami. Ponadto Gawarecki wielokrotnie powoływał się na źródła (akta urzędu municypalnego, lustracje, dokumenty), które także drukował, a brak krytycznych sądów wynikał z konstrukcji prac.

W zasadzie stwierdzić można, że badania dotyczące miast woj. płockiego podjęte przez TNP jako praca zespołowa zostały wykonane przez jednego tylko członka W. H. Gawareckiego, który dzięki swej wytrwałości opisał miasta województwa, a nawet wykroczył poza granice terytorialne. Dość specyficznie określił W. H. Gawarecki swe poczynania twórcze, traktując je jako powinność. W jednym ze swych opracowań tak pisał: "Praca moja, której się od lat wielu w zawodzie prawa i dziejów ojczyźnych oddaję, niechaj będzie wywiązaniem się moim z długu ziemi na której życie oddałem, a na której liczny szereg przodków moich spoczywa"²⁹.

Widział również pewne korzyści pisząc: "Opisywanie i zgłębianie przeszłości starożytnych grodów w kraju nie jest bez korzyści i już to, że historyczne pamiątki są dla człowieka spuścizną, już też że przez nie odkrywamy stan oświaty, przemysłu i ducha znikłych pokoleń"³⁰.

- ¹ Ustawa Towarzystwa Naukowego Płockiego. Płock 1820.
- ² W. Wójcicki, *Życiorysy znakomitych ludzi*. Warszawa 1851, s. 265.
- ³ P. Chmielowski, *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*. Warszawa 1898, T. XXIII, s. 735
- ⁴ M. Żywczyński, *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa 1948-1958, T. VII, s. 312-313.
- ⁵ Tamże.
- ⁶ W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe Płockie przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej*. Warszawa-Wrocław 1969, s. 126-131.
- ⁷ Ustawa... op. cit., s. 1
- ⁸ Topografica sive Masoviae descriptio auctore Andrea Święcicki de Magna Sweciae notarii territorii Nurensis, Varsovie 1634, Wł. Smoleński, Andrzej Święcicki, *Topograficzny opis Mazowsza*, z języka łacińskiego przełożony... Warszawa 1877.
- ⁹ Rozporządzenia i pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia J. Mci. Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego ect. ect. do diecezji płockiej wydane. Warszawa 1785, T. IV, s. 123-159.
- ¹⁰ Sprawa przed publicznością.... Płock 1821 s. 28, 1826 s. 38.
- ¹¹ K. Morykoni, *Odezwa przed odczytaniem prospektu*, podaje za W. Rolbieckim, op. cit.
- ¹² Władze Królestwa Polskiego rozpoczęły akcję "Opisu miast" w 1818 roku przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji powołano odrębną deputację dotyczącą miast, a w 1820 r. utworzono Komisję Miast. Celem jej było sporządzenie historyczno-geograficzno-statystycznych opisów miast Królestwa Polskiego. Część takich opisów zachowało się w zbiorach Archiwum Głównego Akt Danych - M. Kallas, *Opis Brzeźcia Kujawskiego z 1820 r.* "Zapiski Kujawsko Dobrzyńskie" 1979 s. 187-207.
Dla Płocka taki opis się nie zachował. Również nie zachował się opis z 1820 w Aktach miasta Płocka w Archiwum Państwowym w Płocku. Pierwszy spis pochodzi z 1860r. - A. Stogowska, *Archiwum Państwowe w Płocku*, Płock 1995 s. 14-15
- ¹³ I. Lubowiecki, *Opis historyczno-statystyczny woj. lubelskiego*, Lublin 1822, Potkowski, Michał Kuberszewski rektor Szkoły Wydziałowej Sandomierskiej w l. 1790-1830, "Pamiętnik Świętokrzyski" Kielce 1931, s. 259-268.
- ¹⁴ Prospekt działań Towarzystwa Naukowego Płockiego przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej. Płock 1821.
- ¹⁵ Tamże.
- ¹⁶ Tamże.
- ¹⁷ Tamże.
- ¹⁸ "Sprawa przed publicznością...1821", s. 27.
- ¹⁹ Tamże, s. 27-28.
- ²⁰ Opisy przed sporządzone przez uczniów. Biblioteka im. Zielińskich TNP, rękopis 482.
- ²¹ "Sprawa przed publicznością...1823", s. 40.
- ²² "Sprawa... 1824", s. 35-36.
- ²³ "Sprawa... 1826", s. 35.
- ²⁴ "Sprawa... 1827", s. 31-32.
- ²⁵ Tamże.
- ²⁶ "Sprawa... 1828", s. 21.
- ²⁷ Pełna bibliografia prac W. H. Gawareckiego znajduje się w napisanym przez niego własnoręcznie życiorysie przechowywanym w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP, rękopis 73.
- ²⁸ Ł. Gołębiowski, *Opisanie historyczno-statystyczne województwa płockiego*, "Kalendarzyk Nowy Polityczny" 1828, s. 489-570.
- ²⁹ W. H. Gawarecki, *Przywileje nadania i swobody przez królów polskich ...* Warszawa 1828, s. 4.
- ³⁰ W. H. Gawarecki, *Pamiętki Łowicza*. Warszawa 1844, s. 1